

Pererahvas ja puhkajad. Pärnu nõukogudeaegne suvituse lu majutajate silme läbi

Anu Järs

See lihtsalt oli tolle aja elustiil.
(Eha)

Käesolevas artiklis on vaatluse all kuurortlinna Pärnu¹ nõukogudeaegne, eelkõige 1960.–1980. aastate argielu. Seda käsitletakse kohalike inimeste, kitsamalt ühe rühma – puhkajaid² majutanud pärnakate vaatenurgast. Vaadeldakse, kuidas nad kirjeldavad tagasivaatavalt oma tegevust puhkajate majutajana ja tollast eluolu. Nõukogudeaegseid olusid vaadeldakse iseseisvumisjärgse aja (1990. aastate) muutunud kontekstis.

Taust ja probleemiasetus

Brežnevi ajal,³ veidi hilinenult, võrreldes Läänega, muutus turism Nõukogude Liidus massiliseks. Nõukogude Liidu ametlikus diskursuses rõhutati töö tähtsust ühiskonna rikkuse ja inimese väärtuse allikana ning puhkus pidi aitama tööinimestel taastuda töisest pingutusest. Nõukogude turismipoliitikat ja -praktikat uurinud Ameerika ajaloolane Diane P. Koenker rõhutab, et sellest lähtuvalt oli nõukogude turismi infrastruktuur väga meditsiinikeskne, statsionaarne ja kapitalimahukas (Koenker 2009: 401–402). Sanatooriumisse pääsul oli sissetulekute suurus teisejärguline, kuna suur osa tuusikutest jagati soodushinnaga või isegi tasuta: Ent

[1] Ametlikku kuurortlinna staatust Pärnul, kus aastal 1959 oli u 36 tuhat, 1965 u 41 tuhat, 1974 u 49 tuhat ja 1989 u 54 tuhat elanikku, nõukogude ajal küll ei olnud.

[2] Nõukogude kõnepruugis kasutati sõna „puhkaja“, mitte „suvitaja“. Käesolevas artiklis on neid kasutatud paralleelselt. Kohalikud kutsusid suvitajaid sageli „juutideks“, kuna nende seas oli silmatorkavalt palju juute, aga ka „venelasteks“.

[3] Leonid Brežnev, NLKP KK peasekretär 1966–1982.

Foto 1. Rannakohvikus einestas suviti kuni 7000 inimest päevas.

Foto: Hermann Rannau. Pàmü F 1440: 447

Foto 2. Käsitööpetaja Veera Kivistik Pärnu rannas õhuvanne võtmas. Taamal sanatooriumi nr 1 peahoone (endine ja praegune Rannahotell).

ERM Fk 1933:146

abikaasadel oli väga keeruline saada kahte tuusikut samasse kohta samaks ajaks, rääkimata koos lastega sanatooriumisse minekust. Märkimisväärne osa nõukogude inimestest tahtis puhkuse veeta siiski koos abikaasa ja lastega, ning ilma arstliku järelvalveta. Aja jooksul hakkasid ka tervise- ja turismiautoriteedid perekeskse puhkuse soovi rohkem tunnustama, kuid jäik majandussüsteem ei võimaldanud tarbijate nõudmistele kuigi hästi vastu tulla (Koenker 2009: 420–423). Nõukogude turismi infrastruktuur ei suutnud ligilähedaseltki järele jõuda nõukogude inimeste kasvanud reisisoovidele ja populaarsed Musta ja Läänemere äärsed kuurordid pidid toime tulema massilise *metsikute* turistide⁴ vooga.

Pärast Eesti liitmist NSV Liiduga asuti ka Pärnu kuurorti nõukogulike arusaamade kohaselt ümber kujundama.⁵ Kui enne ei olnud Pärnus ühtki sanatoorset raviasutust, siis nüüd said endisest Rannahotellist ja pansionaatidest sanatooriumide majutuskorpused ning hooned kohandati aastaringseks kasutuseks. Pärnu kuurordi 150. aastapäevaks ilmunud ülevaates nenditi, et Pärnu on Jevpatoria, Anapa ja Ossipenko järel üks NSV Liidu tähtsamaid kliima- ja mudaravi kuurorte (Raik 1958: 57). Kuid paralleelselt aasta läbi töötava sanatoorse ravikuurordiga, kus 1956. aastal

[4] Vene keeles *dikije turistõ, dikari*.

[5] Pärnu kuurordi ajaloost vaata näiteks Raik 1958; Laurik, Martsik 2004; Kask, Vunk 2009.

käis ravil üle 12 500 inimese,⁶ kujunes Pärnu taas populaarseks suviseks puhkepaigaks ning linna hakkas jälle saabuma suvitajaid kaugemaltki. Järgmise kümnendi keskel tõstus juba küsimus linnale üle jõu käiva suvise külastuskoormuse reguleerimisest. Püüdes leida lahendust küsimusele, kuidas tagada „kahe eri tüüpi – sanatoorse kompleksi ja üldtüüpi puhkekompleksi“ koostoimimine ja konkurentsivõimeline areng, tehti näiteks ettepanek rajada suvitajatele mõeldud puhkekompleks linnast välja Uulu (Kask 2009: 92–93).

Pärnusse ega selle ümbrusse selliseid hiiglaslikke majutuskomplekse, nagu need kerkisid paljudesse Nõukogude Liidu kuurortidesse, ei ehitatud.⁷ Kuigi linnalähedased Uulu ja Valgeranna rannad vähendasid Pärnu plaaži koormust, ei leevendanud sinna rajatud puhkelaagrid ja asutuste puhkekodud olukorda Pärnu suvisel korteriturul, kus üha teravamalt andis tunda majutuskohtade nappus. Aja jooksul kohtade arv Pärnu majutusasutustes suurenes, kuid mitte väga palju. Need seisid esmajoonel tuusikuga ja komanderinguga saabunute käsutuses ega suutnud kaugeltki rahuldada suvist nõudlust. Pealegi ei soovinudki kõik puhkajad peatuda kallil võõrastemajas, kus puudus toidutegevimisvõimalus. Suur osa omal käel puhkama sõitnud inimestest peatus – sarnaselt paljude teiste Nõukogude Liidu tuntud kuurortidega – kohalike elanike kodudes. Pärnus oli pikaajaline, 19. sajandisse ulatuv suvekorterite väljaüürimise traditsioon, ent massiturismi tingimustes oli sissesõitnuid ja korteriotsijaid varasemast oluliselt rohkem. Olukorras, kus riiklik sektor ei suutnud puhkajate majutamisega toime tulla, leppisid võimud eraviisilise majutusturuga, luues selle kontrollimiseks ja reguleerimiseks 1964. aastal korteribüroo.⁸ Kuid erinevalt 1940. aasta eelsest ajast ei olnud suvituskorteri registreerimine kohustuslik.

Kuurordi 150. juubeli puhul kirjutas EKP Pärnu Linnakomitee esimene sekretär Kersti Rei, et Pärnu kui kuurortlinn võtab aastas vastu üle 25 tuhande abivajaja,⁹ kellele lisanduvad ametkondlikes pansionaatides ja puhkekodudes olivad, suvekuudel turismibaasidesse ning omal käel Pärnusse puhkust ja suve veetma saanud (Rei 1988: 4). Samas oli viimasena mainitud „lisandus“ esimesena nimetatutest arvukam¹⁰ ning Pärnu linna maine seisukohalt küllalt oluline. Pealegi oli paljudel linlastel just nendega kõige tihedam kokkupuude. Paraku on see aspekt linna elust uurijate huvikeskmest välja jäänud. 2009. aastal ilmunud artiklite kogumikus „Reis

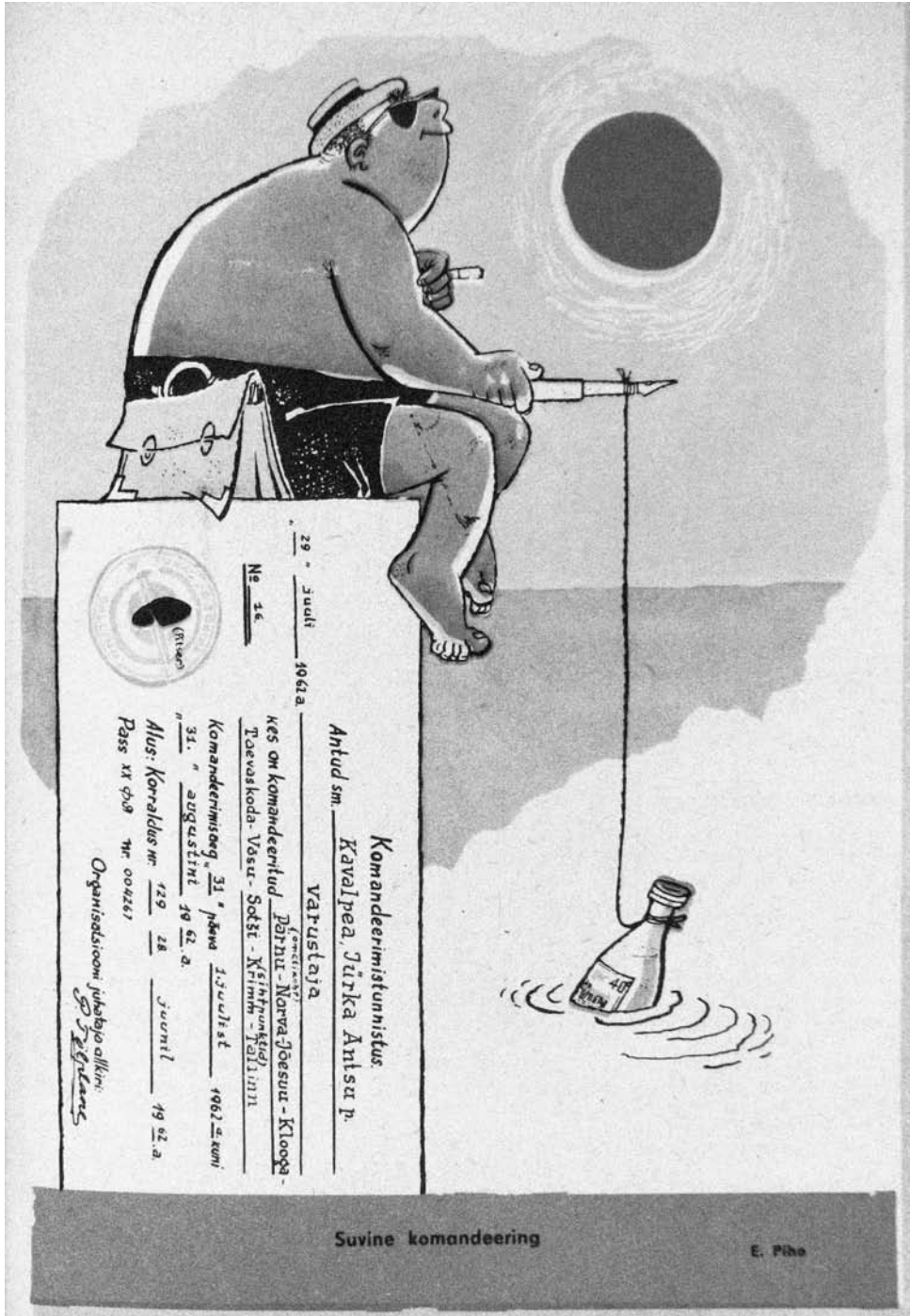
[6] Pärnu kolmes sanatooriumis oli suvel 830, talvel 910 voodikohta. Ravikuurordi külastatavuse kohta 1956–1990 vt Kask 2009: 93.

[7] 1960. aastate alguses esitati üleliidulises ajakirjanduses idee luua ka Balti mere äärde töötajate massilise puhkuse tsoonid, nagu neid rajati Musta mere rannikul (Pärnu Kommunist nr 183, 9. aug 1962, ref Kask 2009: 100). Õnneks ei leidunud kedagi, kes oleks Pärnus ideest kinni haaranud ja teoks teinud.

[8] Nende ülesannete täitmine seati teeninduskombinaadi „Säde“ ülesandeks (Kask 2009: 98).

[9] Pärnu kolmes ametiühingute sanatooriumis oli 1460 ja kolhoosidevahelises sanatooriumis „Tervis“ ca 300 voodikohta (Rei 1988: 14).

[10] Täpset statistilist ülevaadet Pärnu külastajaskonnast ei ole, 1980. aastatel käib suvekülastajate üldarvuna läbi 300 tuhat, kuid see on hinnanguline arv. Pea võimatu on öelda, kui palju puhkajaid peatus kohalike poolt väljaüüritavatel pindadel ning kui suur osa neist pikemalt või lühemalt. Kalkulatsioon vt Kask 1993: 97. Põhisosa suvekorterite üürijatest moodustasid väljastpoolt Eestit tulnud inimesed, eestlased kasutasid muid võimalusi.

Joonis 1.

Huumori- ja satiirajakiri Pikker 1962, nr 14, lk 3.

[nõukogude] läände“, mis vaatleb kuurortlinna arengut aastatel 1940–1988, tegi käesoleva artikli autor väikese ekskursi „metsiku“ turismi valda (Järs 2009). Järgnevalt arendan seal alustatud teemat edasi ja analüüsin nõukogudeaegset kodumajutust põhjalikumalt.

Teema pakub huvi mitte ainult Pärnu ajaloo seisukohalt, nõukogudeaegset Eesti suvituseelu on seni üldse vähe käsitletud. Saksa ajaloolane Christian Noack on uurinud metsikut turismi Venemaa Musta mere äärses Anapa¹¹ kuurordis, mis hakkas hoogsalt arenema 1960. aastatel¹² (Noack 2006). Chr. Noack vaatleb nõukogude turismipoliitikat ja siseturismi arengut Nõukogude Liidus ning võrdleb selles kontekstis organiseeritud ja metsikute turistide kogemust Anapas. Minu vaatenurk on mõneti erinev. Mina toon turistide asemel keskmesse kohalikud inimesed, kes võimaldasid igal suvel tuhandetele inimestele suvepuhkuse mere ääres. See, et turistid saavad raha eest kohalike kodudes elada, ei ole midagi spetsiifiliselt nõukoguliku ega siinsele piirkonnale eriomast. Seda praktiseeritakse nii arenenud riikides kui arenevates kogukondades, nii Vahemere saartel kui Hollandi merekuurortides (Boissevain 1996: 11). Vaadeldes nõukogudeaegse kodumajutuse toimimispõhimõtteid, püüan aidata paremini mõista küpse sotsialismi argielu, keskendudes käitumismustritele defitsiidimajanduse tingimustes ja valgustades ühtlasi turismiantropoloogia seni uurimata aspekte.

Allikad ja metoodika

Töö põhiliseks allikmaterjaliks on 45 temaatilist süvaintervjuud, mis tehti Eesti Teadusfondi poolt rahastatud uurimisprojekti „Kodu kui kultuuritegur 20. sajandi Eestis“ raames Pärnus aastatel 1997–99 (1997 – 30, 1998 – 10, 1999 – 5).¹³ Välitööde käigus intervjueriti linlasi, kes nõukogude ajal majutasid omal käel Pärnusse puhkama tulnud inimesi. Lisaks neile küsitleti üksikuid inimesi, kes tegelesid turismigruppide majutamise või hakkasid majutusteenust pakkuma hiljem, pärast Eesti taasiseseisvumist.

Valim kujunes valdavalt nn lumepallimeetodil. Intervjueeritute seas domineerisid naised, mehi oli 50 küsitletu hulgas vaid 5.¹⁴ Osalt on naiste suur ülekaal tingitud valimi moodustamise põhimõttest, kus intervjueeritud naised soovitasid omakorda uusi naisi, kuid samas on selline suhe põhjendatud nende olulise rolliga suvitajate majutamisel. Külaliste majutamise seotud tegevused, nagu koristamine, voodiriie pesemine ja triikimine olid traditsioonilised naistetööd.

[11] Anapa, mille algust kuurordina loetakse aastast 1866, on Pärnuga võrreldava suurusega linn, tollal Pärnust veidi väiksema, praeguseks juba veidi suurema elanikkonnaga.

[12] Kümneni lõpuks suutsid Anapa sanatooriumid, puhkekodud ja noortelaagrid aastast majutada enam kui 200 tuhat last ja täiskasvanut, kuid lisaks neile pidi linn hakkama saama vähemalt kaks korda suurema metsikute turistide hulgaga. 1973. aastaks ületas turistide arv miljoni piiri.

[13] Täna tollaseid üliõpilasi Kairi Kaelepit ja Luule Randa abi eest intervjuerimisel, ennekoike aga kõiki projektis osalenud pärnakaid nende koostöövalmiduse eest.

[14] Mõnes intervjuus osales rohkem kui üks inimene.

Küsitletutest vanim oli sündinud 1907, noorimad 1960. aastatel, suurim oli 1930. aastatel sündinute osakaal. Seega oli enamuse vastanutest nõukogude ajal tegusad tööeas ning intervjuu ajaks jõudnud pensioniikka. Enamus intervjuueeritustest oli kesk(eri)haridusega, kuid valimis oli ka alg- või kõrgharidusega inimesi, kes töötasid väga erinevates valdkondades tööstusest ja kaubandusest meditsiini ja hariduseni. Tugevamini olid esindatud kergetööstus ja teenindus. Sotsiaal-majanduslikust aspektist oli valim veidi kaldu, küsitletud said keskmist või alla keskmise palka, neist vaid paar said keskmisest kõrgemat palka. Intervjuueeritute eraelu kaitseks on artikli tekstis nende nimed muudetud.

Intervjuueeritud elasid ja majutasid puhkajaid erinevates Pärnu piirkondades, veidi üle poole traditsioonilises kuurorrajoonis, kõige enam Tammsaare (11) ja Karusselli tänaval (5). Suhteliselt palju küsitletuid elas ka Mai tänaval¹⁵ (7). Aga nende kõrval olid esindatud ka kesklinn, Raeküla, Rääma, Ülejõe, Vana-Pärnu ja Sauga. Umbes veerand intervjuueeritustest elas eramajas, mille seas oli rohkem enne Teist maailmasõda ehitatud, valdavalt mugavusteta hooneid, aga ka paar nõukogude ajal püstitatud individuaalelamut. Ülejäänud pakkusid majutust korterites, enamalt jaolt uutes 5-korruselistes majades.

Tegemist oli osaliselt struktureeritud intervjuudega, mille juures kasutati eelnevalt välja töötatud temaatilist küsimustikku. Seega ei ole tegemist spontaansete meenutustega, intervjuueerija suunavad küsimused määrasid suuresti käsitletavat teemat. Samas ei räägitud mitte ainult sellest, mis tundus uurijale oluline, vaid lasti inimestel kõnelda ka asjadest, mis neile tähtis või huvitav tundus. Pikkuselt varieerusid intervjuud kolmveerand tunnist paari tunnini, kestes keskmiselt veidi üle tunni. Inimesi tsiteerides olen loetavuse huvides nende teksti mõnel juhul keeleliselt korrigeerinud.

Kindlasti mõjutas materjali kogumist asjaolu, et intervjuueerijateks olid üliõpilased ning mitmel juhul oli intervjuueeritavate näol tegemist nende sugulaste või tuttavatega. Arvan, et see pigem kergendas, mitte ei pärssinud intervjuude läbiviimist. Nii tunnistas üks intervjuueeritu, et ta ei olnud tahtnud intervjuud anda, sest mis ta ikka rääkida oskab, kuid leidis, et kindlasti on raske inimesi leida ja peaks ikkagi last aitama. Kuna noortelt ei eeldatud nõukogudeaegsete olude tundmist, siis ehk selgitati neile asju kannatlikumaltki.

Tugeva jälje materjalile jättis intervjuude läbiviimise aeg. Välitööd toimusid 1990. aastate teisel poolel, pärast Eesti Vabariigi taasiseseisvumist, eelnenud kümnenditega võrreldes hoopis erinevates sotsiaal-majanduslikes tingimustes. Toimus üleminek plaanimajanduselt turumajandusele ning aktuaalne oli omandireform, mille käigus muutsid omanikku ka paljud rannarajooni kinnisvarad. Muutunud oli juurdepääs sanatooriumidele, seeläbi ka nende külastajaskond. Pärnu oli kaotanud suure osa oma senistest suvekülastajatest, N. Liidust pärit ravialuste ja suvitajate asemele tulid eelkõige Soome pensionärid. See pani mitmeid inimesi pea iseenesest aegu, olusid ja inimesi võrdlema.

Nõukogudeaegsest suvituselust rääkides, ei saa ma mööda isiklikest mälestustest, „osalevast vaatlusest“ tollases Pärnus. Mul puudub küll suvitajate majutamise kogemus, kuid endise pärnakana olen tollast suvituslinna õhustikku kogenud.

[15] Nõukogude ajal 9. mai tänav.

Liigse enesekesksuse vältimiseks viisin läbi kuus mitteformaalset vestlust ka teiste puhkajaid mitte majutanud pärnakatega. Lisamaterjali välitöödel kogutule andsid Eesti Rahva Muuseumi küsimuslehele „Suvitamine“ (2000) laekunud vastused.

Tol korral oli Pärnus selline kord

Üks 1970. aastatel puhkajaid majutama hakanud Karusselli tänava majaomanik Endel jutustas: *Tol korral oli Pärnus selline kord – meie tegime toad korda, ja tol ajal oli Pärnus suvitajate, no ütleme venelaste laaviin, lihtsalt tulid tänavat mööda ja lihtsalt tulid uksest sisse ja kui sa väljas õues olid, et „komnatu jeest?“ ja „komnatu jeest?“. Kui saime kaubale – vaatasin, et on enam-vähem normaalsed inimesed, tulidki ja olid.* (Int 41)

See, mis suvitajatega harjunud pärnakate jaoks oli normaalne, võis mujalt tulnule tunduda imelik. Nii märkis 1968. aastal Pärnusse kolinud Rita, et talle tundus alul kohutavalt kummaline, kuidas *võõrad inimesed tulevad, koputavad ukse peale ja hakkavad elama, kuid rannarajoonis elades harjus ta õhkkonnaga, mida kirjeldas järgmiselt: Naabrid oleks hulluks pidanud, kui sul on vaba tuba ja sa ei võta puhkajaid. Meie elasime kolmekesi, meil oli kolm tuba ja me ei võta mitte ühtegi puhkajat!?! Nad oleks mõelnud, et me oleme kiiksuga. Ta leidis, et see kujunes omamoodi kohustuseks. Kõik, kes elasid siin rajoonis, kõik kel vähegi ruumi oli, tegid seda, sest hommikust õhtuni koputati. Ja ise tegid ka rõõmsasti.* (Int 40)

Suhtumine ei olnud siiski nii ühene. Mõnigi ütles, et kas sa tüdinud neist ei ole. Mina ütlesin, et töö juures tuleb nangunii nendega päeva läbi tegeleda, nii rõõmuga ei võtaks, aga ainult üks küsimus – raha vaja teenida. [---] Kõige meeldivam see ei ole, väga hea tunne oli, kui ei olnud kedagi jalgsu. Aga ükski raha ei tule kergelt. Pesupesemine ja tubade koristamine, ikka teine töökoht juures. Aga see majanduslik olukord surub peale. (Int 15)

Puhkajate võtmine ei olnud alati ette planeeritud tegevus. Intervjuudes esitatakse majutamise algust tihti juhusliku sündmusena. Eha jutustas: *Asi sai alguse täiesti juhuslikult, sest naabritel olid. Nemad kohe regulaarselt muretsesid endale puhkajaid. Siis olid kaks Leningradi daami, kes olid neil käinud mitu aastat, aga ükskord tekkis niuke situatsioon vist, et neil olid parajasti ühed teised ja nemad tulid ka sinna. Polnud ruumi. Mul oli ema kodune ja siis nad tulid ja küsisid, kas te ei taha võtta, teil ka üks tuba vaba seal. Mina olin laste ja emaga, meest ei olnud majas. Mõtlesime, et hea küll, raha kulub ikka ära.* (Int 8) See ei tarvitsenud olla ka järjekindel tegevus. *Vahetevahel me ei võtnud, tahtsime jälle mugavalt olla, nentis Vaike. Aga siis jälle tulid ja palusid nii kangesti ...* (Int 39)

Suvitajate majutamisest kujunes Pärnus laiaulatuslik tegevusala, mis ei piirdunud mingi kitsa, spetsiifilise rühmaga. Majutamisteenust pakkusid erineva haridusliku, sotsiaal-majandusliku tausta ja perekonna koosseisuga, nii oma majas kui korteris elavad inimesed.

Reeglina ei olnud pärnakatel suvitajatele lähedaid tingimusi pakkuda, olid ju suured kinnisvarad riigistatud ning nõukogudeaegsed elamispinna normid ei olnud kõrged. Kuid ka suure osa puhkajate ootused ei olnud väga kõrged ning nad olid nõus vähesega leppima.

Tavaliselt majutati puhkajaid samades ruumides, mida muul ajal ise elamiseks kasutati. Majaomanikel oli rohkem mänguruumi verandade, pööningute, eraldi

sissekäikude ning kõrvalhoonete näol. Väga haruldased ei olnud juhused, kus pererahvas kolis puhkajatele ruumi tegemiseks pööningule või aiamaaja. Aja jooksl ehitati mõnes majas puhkajatelt saadud sissetulekute varal nende jaoks suvetoad, mis aitasid pererahval säilitada tavapärase elurütmi ja tagasid mõlemale poolele suurema privaatsuse, kaitstes oma eluruumi ka liigse trööpamise eest. *Algul oli üks perekond, siis me juba vaatasime, et siia mahub natuke rohkem. Kolm aastat oli, siis ikkagi hakkasime vaatama, et ikkagi ei taha niimoodi oma ruumidesse. Võõrad inimesed on ikka võõrad inimesed, ega nad ikka nii väga sinu mööblit ei hoi. Nad ise ütlesid ka, et neil on üleval väga hea – meil oli selline väga lihtne kõik tehtud, et nad siin ei pea midagi hoidma, saavad vabalt olla. Et nemad ei tahagi selliseid luksruume, et nad peavad vaatama, kuhu midagi panna, rääkis Pardi tänava eramus elav Õilme. (Int 40) Eramajades andis hingamisruumi ka õu, kuhu suvine elu laienes.*

Ent korterites koos elades puututi väga tihedasti kokku. Heas olukorras olid need, kel oli võimalik minna linnakorterist maakoju või mõnda lähikonda rajatud aianduskooperatiivi. Lapsed võis saata vanavanemate juurde või pioneerilaagrisse. Harilikult tuli end lihtsalt koomale tõmmata.

Karusselli tänava 5-korruselises majas elav Aita kirjeldas ettevalmistusi puhkajate saabumiseks: *Maikuus tegi ema suurpuhastust ja hakati laste asju koondama ühte tuppa. Kaks päikesepoolsemat tuba tehti hästi korda, pesti kardinaid ja kui vaja, õmbles ema juurde voodipesu. (ERM KV 980: 110) Tammsaare puiesteel elav Lembit jutustas: Siis läksime kahte ruumi, pidime ühest toast välja kolima. Neile vedasime vanad voodid sisse. Ega ma oma voodid ei andnud neile lõhkuda, selle jaoks olid kušetid. Sanatoorium müüs neid vanu kušette, tõime sealt nende jaoks. Oma asju võtsime vähemaks. Tegime mõnedapid tühjaks, kus nad said oma asjad panna. (Int 14) Vajadusel paigutati mööbel ümber. Intervjuudest ei paista, et suvitajate kasutada olevates ruumides oleks taotletud mingit erilist, näiteks rahvuslikku stiili, et oleks püütud sisustusega puhkajatele muljet avaldada. Toad olid sisustatud „tavaliselt“ või ökonoomselt. Küll tõusis esile puhtuse tähtsustamine, siinset majutust võrreldi Nõukogude Liidu lõunapoolsete kuurortidega, kus tulnud tuba sisse kolides kõigepealt endal ära koristada.*

Ma leidsin, et ma võin sealt juurde teenida

Mis pani inimesi võõraid oma koju võtma? Üldise õhkkonna määras paljuski Pärnu kui kuurortlinna suvitajate majutamise traditsioon, kuigi intervjueritutel isiklikult perekondlik side sõjaeelse suvitajate majutamisega puudus. Nagu eeltoodud näidetest ilmnes, etendas mingit osa kaastunne ja soov inimesi aidata, kui nad *lausa mangusid ja vahel nutsid. (Int 31) Oma rolli mängis ka juhus. Peamine oli siiski raha. Puhkajate majutamine aitas paljusid majanduslikus kitsikus peresid toime tulla, oli siis tegemist abikaasa surmast või lahtutusest põhjustatud erakorralise olukorra või tavapärase napi sissetulekuga. Ma leidsin väljapääsu, et võin nii teenida. Kolme lapsega neid riideid sügisel osta oli täitsa võimatu. Kool dikteeris alati ette, et peab need-need-need asjad ostma. Vahel isegi oli mõni särki värv vale, lasti uuesti osta. Seda ei olnud võimalik palgast osta. Ikka selle pärast. Tundsin, et suvel saan natuke rohkem osta, isegi söögipoolist. Talvel võisin siis natuke pingutada ja mitte osta. Sellepärast. Ma isegi ei kujuta*

ette, kuidas ma oleks neid koolitanud, kui ma ei oleks saanud neid puhkajaid pidada, arvas Piret. (Int 9)

Paar küsitletut väljendus üheselt, et nad ei oleks mingil juhul puhkajaid võtnud, kui neil oleks olnud suurem sissetulek. *Ega neid rõõmu pärast keegi ei pidanud. Minul isiklikult oli vaja selle jaoks pidada, et maksta korteri üüri, kuna ma jäin leseks, mu abikaasa suri, mul oli vaja peret üleval pidada. Ja see oli selles mõttes sissetuleku allikas, et ma sain maksta korteri üüri ära, kuna ma olin üksi perekonna toitja. Ikka ainult elamise jaoks, ei millekski muuks. Ainult väikese sissetuleku jaoks, ei muuks. [...] Ma ei oleks ühtegi sisse lasknud, kui mul oleks nii palju palka makstud, et ma oleks võinud ära elada.* (Int 37) Osa neist, kes tegeles majutamisega häda sunnil ja vastu tahtmist, loobus majanduslike olude lahendamaks muutudes ruumide välja üürimisest. Aga teenimisvõimalusest haarasid kinni ka paljud pärnakad, kel selleks majanduslik hädavajadus puudus. Sissetuleku nimel lepitati ajutise ebamugavusega ja lisanduva tööga. Puhkajatele tuli tagada puhas voodipesu ja puhas korter. Kõik puhkajad küll ei soovinud, et nende järele koristataks, kuid nagu Virve nentis: *Eks tuli üle koristada, arusaamad puhtusest olid erinevad.* (Int 18) Tammsaare puiestee 5-korruselises majas elav Piret rääkis, et kui ta puhkajaid pidas, siis koristas ta peaaegu iga päev vabatahtlikult trepikoda, sest tal oli palju inimesi sees. (Int 9)

Joonis 2. Suvituselu kõverpeeglis.

Huumori- ja satiiriajakiri Pikker 1970, nr 15, lk 6.

Need, kes soovisid hakata majutamisega lisaraha teenima, pidid arvestama ka väljaminekutega. *Esimese aasta sissetulek läks kõik nende voodite, tekkide, patjade ja linade peale*, nentis Aisa tänava eramaja omanik Helve. (Int 15) Samas kommunaalkulud olid praegusega võrreldes suhteliselt väikesed. Need hakkasid oluliselt tunda andma 1990. aastatel, nii et seda nähti välitööde ajal ühe suvitajate majutamise vastu rääkiva tegurina.

Tagantjärele hinnang majutamisest saadud tulule, nagu ka selle saamiseks nähtud vaevale, on erinev, kõikudes „sümboolsest“ „märkimisväärteni“. Kui suur see tegelikkuses oli? Hind kujunes vastavalt pakutavatele tingimustele, sõltuvalt asukohast ja kasutada olevatest „mugavustest“, milleks olid eelkõige pesemis- ja söögitegemisvõimalused. Tasu arvestati tavaliselt voodikoha, mitte toa pealt. 1960. aastatel võis voodikoha saada 60 kopika eest ööpäevas, pikka aega oli standardiks üks rubla, hiljem juba 1 rubla 50 kopikat. Kuid hea asukohaga „kõigi mugavustega“ korteris – kus nõukogude ajal suvel küll tükiks ajaks kuum vesi ära võeti, küsiti 1980. aastatel inimese pealt sageli ka kolm, isegi viis rubla. Kolmekohalise toa väl-

jäüürimisega võis teenida kuupalga¹⁶ lisaks, rohkemate ruumide puhul isegi mitu. Kogu suvine sissetulek sõltus sellest, kui pikaks majutushooaeg kujunes.

Teenitud raha läks pere üldise eelarve täienduseks. Anu Kannike on rõhutanud et kodus tuleb üha uuesti leida kuldne kesktee erinevate ja muutuvate huvide vahel (Kannike 2002: 17). Mõnes mõttes toimus raha teenimine pereelu arvelt, kuid samas teenis see ikkagi pere hüvangu – sissetulek läks pere ülalpidamiseks, laste koolitamiseks, kodu loomiseks. Majaomanikel aitas see hooned korda teha, Endli sõnu kasutades: *Need rahad, mis puhkajatelt saadi, läksid kõik majale* (Int 41). Käituti paindlikult ja perekondliku olukorra muutudes võidi muuta ka oma eelistusi, näiteks loobuti laste suureks saades puhkajate võtmisest, arvestades rohkem oma pere ruumivajadusega.

See oli ikka terve teadus, see ei olnud niisama, et hüppad sisse

Reeglina eelistasid majutajad suvitajaid, kes jäid pikemaks ajaks, kuuks või kauemaks. Mõni ei võtnud vastu isegi neid, kes tulid paariks nädalaks, kuid nädalasi ei tahetud üsna üldiselt, mh kaasnes sellega ülearune linade pesemise kohustus.

Mitmekesi, perega puhkama sõitnutel oli üldiselt lihtsam elamispinda leida kui üksikutel, sest majutajatel oli tulusam võtta korraga mitu inimest. *Ma arvan, et ei olnud mõtet võtta ühtainukest inimest. Kui natuke raha tahtsid, siis tahtsid kahte-kolme kindlasti.* (Int 39) Tuppa ühe inimese võtmine oli pinna raiskamine, samas võõraid ühte tuppa reeglina ei pandud. Erandlikult on suvitajad nõustunud tasuma ka täitmata voodikohtade eest, et vaid tuba saada, kuid see ei olnud odav lõbu. Näiteks Salme jutustas, kuidas ta Kamtsātkalt siia sanatooriumisse sõitnud mehe abikaasale ja lapsele tuba üüris: *Laulsin, et suur tuba kolm kohta, ja olid nõus maksuma kolme eest.* (Int 12) Seetõttu oli hea võtta puhkajaid perekonniti. Perede kasuks toodi ka väide, et *noortega oli probleeme.* (Int 7)

Siiski leidus argumente üksikult puhkajategi kasuks ning leidus inimesi, kes eelistasid neid peredele. *Perekonnad tegid ju köögis ka süüa, mina isiklikult ei tahtnud, seepärast ma ka ei võtnud. Siis olid ju nõud ja asjad ja mõni oli päev otsa seal köögis oma perega, rääkis Asta.* (Int 19) Esines juhtumeid, kus peredele öeldi ära seetõttu, et ei soovitud oma korterisse väikesi lapsi.

Mugav oli, kui kujunesid kindlad suvitajad, siis ei pidanud pidevalt muret tundma uute (sobilike) üüriliste leidmise pärast. *Alati olid paremad need pikaajalised kliendid, kellega oli kõik asi teada, kui siuke juhuslik, see tuleb jälle, tea mis vigurid tal jälle on, rõhutas Lembit.* (Int 14) Tuttavate puhkajate puhul ei olnud vaja peljata, et üürilised maksmata lahkuvad või ära minnes midagi kaasa võtavad. Kuigi intervjuueeritavad viitavad kuuldustele, et mõnel pool olevat seda ikka juhtunud, ei jää muljet, et majutajad oleksid väga muretsenud puhkajate ebaaususe pärast. Pigem oli küsimus selles, kas üüriliste „elukombed“ olid vastuvõetavad – ega nad ei olnud liiga tülikad, kapriissed, lärmakad, pere asjade suhtes hoolimatud, lohakad. Piret jutustas: *Osa inimestega, keda sa tundsid, et on liiga lärmakas, ütlema ei läinud talle, aga järgmisel*

[16] Keskmise kuupalk Eestis: 1960 – 81,9; 1970 – 135,3; 1980 – 188,7; 1985 – 215,1; 1989 – 270,1 (Eesti 1988: 243; Eesti 1991: 258).

aastal oli täis ja ei saanud võtta. Aga keda ma tundsin, et mulle sobisid ja kes korralikult elasid korteris, neid ma ise tahtsin võtta uuesti. Kuigi ega ma ei ütle, et need mul, kes teist aastat ei tulnud, oleksid halvad. Aga kuidas kellelgi see elamise maneer oli ... Aga suures paneelmajas ma pean arvestama oma naabritega ka. Olgugi, et selles majas ainult üks korter ei pidanud, absoluutselt kõik pidasid. (Int 9)

Mõned ei soovinud juhuslikke inimesi üldse jutule võtta. Niisuguseid juhukülalisi ma ei sallinud. Ta tuli ukse taha: Oi, võtke meid, võtke meid, me oleme nii head inimesed! Aitas juba sellest märgusõnast „head inimesed“, aitäh. Paar aastat katsetasin juhuslikega, midagi ei juhtunud, aga ma lihtsalt ei tahtnud neid, rõhutas Tammsaare puiestee 2-toalises korteris elav Vaiki. Eelistasin inimesi, kes elasid minu juures pidevalt, keda ma teadsin. Ma võisin usaldada neid, mis siin küll usaldada, väärtusi korteris ju polnud. Ta majutas kahte paari, kel olid mõlemal kindlad ajad. Ma leppisin nendega niiviisi kokku. Ma ei tahtnud kumbagi paari kaotada. See Moskva paar, nemad töötasid mõlemad, tahtsid tulla kuuks ajaks, jupiti ei tahtnud tulla. Teine paar siis tõstis oma aega ettepoole, et mitte mind kaotada. Perenaine jutustas ka, kuidas pärast tavakülaliste ärasõitu hakkasid ukse taga käima teised puhkajad, kes olles kuulnud meeldivast suvekorterist,¹⁷ püüdsid seda tulemusteta endale rääkida: Võtke meid, me oleme head, me maksame rohkem! (Int 30) Näeme, kuidas pooled, kes olid huvitatud suhte jätkumisest, tulid üksteisele vastu, klapitades aegu, ning potentsiaalne suurem sissetulek ei olnud perenaisele piisavaks argumendiks, et üürilisi vahetada. Mõnel pool hoidis pererahvas süm-paatsete külaliste tarbeks vajadusel toa vabana, kuid see ei olnud kaugeltki reeglilik. Kõik ei hakanud püsisuhete pärast pingutama. Kuna see suvi oli lühike, siis pidid ikka vaatama, et kui ühed läksid, et uued saaks. Ei saanud isegi oodata, millal need tulevad, kes eelmisel aastal käisid. Kui neil algas puhkus kuu lõpul ja tuba enne tühjaks jäi, siis tuli ikka uued võtta. Lühike suvi sundis selleks. Oleks vastupidi, et 3 kuud talv ja 9 kuud suvi, aga ei ole ju. (Int 15)

Ühes intervjuus mainiti puhkajatel kaasas olnud kasse. (Int 19) Kahjuks jäid lemmikloomad välitöödel kahe silma vahele ja raske on hinnata, kui levinud oli komme neid kaasa võtta ning kuivõrd see korterisaamist raskendas. Üks nelja lapse ema olla küll korterit otsides kurtnud, et Pärnus on lihtsam koeraga öömaja saada kui lastega. (Int 20)

Meil oli väga-väga hea asukoht

Eri linnaosade elanike valikuvõimalused ja kauplemisruum puhkajate võtmisel olid väga erinevad. Puhkajate seas olid kõige nõutavamad rannarajooni korterid – see oli prestiiži küsimus, et Tammsaarese pidi saama selle korteri, nagu väitis üks pärnakas. (Int 14)

Oli see prestiiži, maitse või mugavuse küsimus, aga seal kandis käidi pidevalt küsimas, kas oleks võimalik tuba saada. Nii kirjeldas Tammsaare puiestee elanik: Tammsaares oli üks koputamine pidevalt. Meil oli silt [et tuba saadaval ei ole] väljas. Silt võis väljas olla, aga ta tuli ikka. Komnata ne stajotsa? Kas ikka teised ära ei lähe? (Int 14) Kõrval asuva Karusselli tänava elanik jutustas: See rajoon oli selline, et ma kunagi

[17] Korterid ja korteriperenaised olevat puhkajate vahel tihti kõneaineks olnud.

puhkajaid ei otsinud, nad tulid ja andsid mitu korda päevas kella. Tipphooaeg algas kuskil juuni poolest ja juulis oli juba nii palju, et ei olnud selles rajoonis neid enam kuskile panna. (Int 9)

Mõneti paradoksaalselt oli kuurortrajoonis ükselt uksele käies raske öömaja leida, kuna seal kujunes suhteliselt tugev püsiklientide võrgustik. *Aga minul ei olnudki selliseid uksetaguseid. Ega meie rajoonis ukse tagant ei saandki, sest meil olid juba, kirjutasid juba talvel. Kes oli tulnud, ta tuli ju jälle. Väga harva oli niisugune hetk, et tänavalt võtta, kirjeldas Tammsaare puiesteel elav Asta (Int 19)*

Pärnus „turismigeograafiagi“ laienes, turismi massilisemaks muutumine N. Liidus andis Pärnus tunda sel moel, et 1980. aastatel hakkasid puhkajad rohkem jõudma ka neisse linnaosadesse, kuhu 1970. aastatel võõrad üldiselt ei tulnud. Siiski oli väljaspool rannarajooni ja kesklinna rahulikum elada nii kohalikel kui ka puhkajatel, iseasi, kuivõrd puhkajad seda vaikust ja rahu hindasid. Suvekorterite hinnad Ülejõel või Raekülas olid üldjuhul madalamad, kuigi Raeküla uutes individuaalides oli pakkuda rohkem mugavusi kui paljudes kesklinna vanemates majades.

Rannarajooni elanikud võisid endale lubada olla passiivsed, sest puhkajad tegelesid seal ise intensiivselt peatuspaiga otsimisega ning vajadusel veensid tõrksat pererahvast endale öömaja andma. Seevastu kaugemates piirkondades pidid lisa teenistust soovivad linlased ise aktiivsemalt puhkajaid otsima või rohkem lootma korteribüroo abile.

Ametlik korteribüroo ja mitteametlikud korteribürood

Ettevõtlikud majutajad, kel selleks aega oli, käisid bussijaamas puhkajaid jahtimas, kuid see komme oli Pärnus vähem levinud kui Nõukogude Liidu lõunapoolsetes kuurortides. Intervjueeritutest oli seda võtet kasutanud vaid üks, kuid „naabrimutikeste“ sellisele tegevusele viitasid mitmed. Töötavatel inimestel, kelle hulka enamik intervjueeritutest kuulus, oli tülikas bussijaamas käia. Teisalt ei paistnud selline veidi pealetükkiv käitumine erilist poolehoidu leidvat.

Reet Ruusmann on käsitlenud tutvuste kasutamist defitsiitse kauba saamisel ja töökoha ressursside ära kasutamist Nõukogude Eestis (Ruusmann 2006). Analoogsed mehhanismid toimisinid ka majutusturul, kus vahendati nii defitsiitseid suvitajaid nii defitsiitseid majutuspaiku. Kui puhkajate hankimisest korteribüroos töötava tuttava kaudu (Int 13) või *kursovka*¹⁸ saabunute saamisele tänu kontaktidele mudaravilas (Int 19) jutustati vabalt, siis ametipositsiooni ärakasutamisest hotelli-töötaja poolt kõneldi juba negatiivse tooniga. Kuigi viimasel juhul ei saa välistada ka teatavat kadeduse momenti. *Kui olid sellised võimalused, et ise töötad võõrastemajas vastuvõtjana, siis võis olla ka, et sa selle inimese piinasid seal nii surnuks, et ta sul seal istus kolme kohvriga õhtuni. Siis ütlesid, et mul on nüüd selline võimalus, et ma panen teid, kui te olete nõus mulle maksma terve korteri eest – aga see võis olla ka kümme inimest. Ja siis kui tahad, siis maksad. Aga seda võimalust muidugi kõigil ei ole. See on teatud inimesed ja oma tutvusringkond. (Int 20)*

[18] Osa ravialuseid tuli Pärnusse ka ambulatoorse tuusiku, nn *kursovka*, mis võimaldas ravi, kuid ei taganud ööbimiskohta.

Endale sobiliku koha leidnud puhkajad püüdsid juba enne koju tagasi pöördumist järgmiseks aastaks öömaja kokku leppida. Kui pererahvale sobis, saadi kaubale ja varakevadel lepiti täpselt kokku, millal tullakse. Mitmed intervjueritud viitasid kuuldustele, nagu maksnuks mõned puhkajad aastaringsest mingi summa, et suvekorteris kindel olla, kuid keegi neist ise ei olevat broneerimise eest raha võtnud. Puhkajad, kes olid end Pärnus hästi sisse seadnud, aitasid väärtuslikku infot vahendades ka oma tutvusringkonnal Pärnus öömaja leida. Mitmed pärnakad jutustasid, kuidas nad suvitajate tuttavatele korterit otsisid. *Vahel oli sedasi, et jooksid mööda naabreid, otsisid kohta, et kas teistele ka ei saa, sest nad tahtsid koos olla ja lähedal olla*, seletas Rita. (Int 31) *Meil oli tavaliselt niimoodi, et kui ei saanud see pere tulla sel aastal, siis ta sokutas oma tuttavaid*, jutustas Mai tänaval elav Eevi. (Int 6) Puhkajad vahendasid siia oma kolleege, sõpru, sugulasi ja muidu tuttavaid. Tuttava puhkaja soovitus toimus pererahvale omalaadse garantiikirjana.

Mõnel pool hakkasid puhkajad lausa ise korraldama, kes ja millal tulid. Aisa tänava majaomanik Iida, kes arvukalt suvitajaid pidas, seletas, et puhkajad valisid juba ise, kes nendega ühes tuli, et segadust ei tuleks. Temal oli erandlikult ka leping, mille alusel maksti talle osa elamispinna eest terve hooaja vältel, sõltumata sellest, kas inimesi tuli või mitte. (Int 16)

Ühel intervjueritud oli Moskvas *sideisik*, kes talle suviseid üürilisi muretsetes. Ta kahtlustas, et korteriotsijad võib-olla maksid kontaktisikule selle eest, et too neid aitas. (Int 23) Olukord sarnanes ülalkirjeldatud näitega, kus puhkajad palusid pererahvast oma tuttavate eest, kuid nüüd oli tellijaks pooleks majutuse pakkuja.

Need võrgustikud vähendasid oluliselt elamispinna vahendajaks määratud korteribüroo tähtsust. Büroo ei suutnud küll ohjata *elamispinna spekulatsioonide*, kuid oli siiski teatavaks turgu stabiliseerivaks elemendiks. Büroo teenuseid kasutasid kõigi

Foto 3. Kui kaugemalt tulijad planeerisid puhkuse tavaliselt pikalt ette, siis Eesti inimesed sättisid Pärnusse sõidu sageli ilma järgi. Erich Olesk tütrega Pärnus suvitamas, 1983.

ERM Fk 2803:314

linnaosade elanikud, näiteks 1968. aastal olid lepingud sõlmitud ligi 600 korteri- ja majaomanikuga¹⁹ (Kask 2009: 99). *Oli vaja võtta puhkajaid ja ma korteribüroosse helistasin, sealt öeldi, et jah, saadame teile inimesed. Ja öeldi, et saadame teile korralikud inimesed ja nii oligi*, kirjeldas naine, kes pärast lehestumist oli sunnitud puhkajad võtma. (Int 37) Suurem oli selle tähtsus siiski kaugemate linnaosade elanike jaoks, kuhu iseseisvalt sattus vähe korteriotsijaid. Suunates puhkajaid kaugematesse linnaosadesse, ühtlustas büroo veidigi eri linnaosade majutuskoormust.

Büroo võis olla abiks ka majutushooaja pikendamisel, aidates leida puhkajaid enne päris hooaja algust või näiteks pärast püsiklientide lahkumist. Kuum hooaeg, mis kestis kaks suvekuud, algas jaanipäeva paiku, kui koolid töö lõpetasid, enne seda oli puhkajaid vähe.

Paaris intervjuus tunti korteribüroost puudust, *sest see on garanteeritud, kui sa korteribüroo kaudu võtad, et sulisid ei tule siia. Ma ei võta võõrast, keda ma ei tunne. See kõige suurem kindlus oli korteribüroo, mis praegu puudub*, väitis üks pärnakas. (Int 13)

Pärnu suvekülastajate hulk ei olnud nii suur kui Chr. Noacki poolt uuritud Anapas ning linna üldine atmosfäärgi erinev, kuid nõukogudeaegsel korteriturul oli palju sarnast. Suvise elamispinna defitsiidi tingimustes mängisid suurt rolli tutvused ja suur osa kokkulepetest tehti korteribüroost (loodi Anapasse 1966) mööda minnes.

Tutvuseid sai luua ja see ka maksis midagi

Raha ei olnud ainus tulu, mis suvitajate majutamiseks saadi. Võrreldes tänapäevase turumajandusliku ühiskonnaga, kus peamine on majanduslik kapital, etendas nõukogude argielus palju tähtsamat rolli sotsiaalne kapital – tutvused. Intervjuudele tuginedes ei saa väita, et kasulike tutvuste loomine oleks olnud suvitajate võtmisel omaette eesmärgiks. Vaid üks küsitletu märkis, et otsides korterit ülikoolis õppivale tütrele, pakkusid nad välja suvitusvõimaluse Pärnus. (Int 6) Samas võisid loodud kontaktid väga kasulikuks osutada.

Heas asukohas, meeldiva pererahvaga suvekorter oli suur väärtus. Sobiva peatuspaiga leidnud suvitajad, kes soovisid uuesti Pärnusse puhkama tulla, püüdsid luua pererahvaga pikaajalisi suhteid, pakkudes neile ka omapoolseid teeneid. Paljud suvitajad kutsusid pererahvast endale külla. Kuna *Moskvas ja Leningradis oli sel ajal võimatu hotelli saada* (Int 19), siis oli päris hea, kui seal oli koht, kus peatuda.

Defitsiidimajanduse tingimustes aitasid tutvused hankida muidu kättesaamatut kaupa. Suurlinnadest, eriti Moskvast ja Peterburist pärit suvitajatel oli ligipääs paljudele asjadele parem kui siinsetel inimestel. Esiteks liikus seal üldse rohkem kaupa,²⁰ teiseks olid paljudel neist töökoht või sidemed, mille kaudu oli lihtsam soovitud saada. Algatus defitsiitsete asjade muretsemiseks pererahvale tuli tavaliselt suvitajate poolt. *Mida nad välja pakkusid, et kui Moskvast või Leningradist midagi vaja, nad võivad saata*, rääkis üks pärnakas. (Int 6) Teine selgitas: *Tavaliselt nad helistasid ette ja küsisid, mis ma Moskvast tahan. Vahel maksin välja*. (Int 3)

[19] Puuduvad täpsed andmed, kui paljud puhkajad majutusid büroo vahendusel. 1960. aastate teisel poolel tegi seda erinevate andmetel suve jooksul 4000–10 000 inimest.

[20] Üleliidulise alluvusega linnades oli erivarustus.

Küsitletud pärnakate aktiivsus tutvuste kasutamisel defitsiitkauba saamiseks oli erinev. Kui üks intervjueeritu rõhutas, *ega mina ei ole nende käest küsinud, nemad on omal vabal tahtel saatnud* (Int 32), siis teises peres jutustati, kuidas helistati Moskvasse ja telliti, mida vaja. *Vahel sai juba talvel kokku lepitud, siis nad talvel hankisid või ennem seda ja igasugust padajanni vedasid siia. Rohkem vahest, kui vaja oli, mis siin tellida ja raha selle peale raisata. Aga kui sealt saab, import ja import. Seal oli ju tohutult. Olen ju Moskvas käinud, sealt saab ju alati, kui tuli suur partii kaupa, siis nii, et tuli ikka. Siin tuli üks-kaks paari ja see peideti leti alla ära kohe. Kuigi jutustaja maksis tellitud kauba eest, arvestas ta neid teeneid korteri hinna määramisel, märkides, et see tegi omaks selle asja, viis selle hinna nii madalaks.* (Int 14)

Mitmed intervjueeritud mainisid, et nad said suvitajate kaudu vajalikke ravimeid, mida mujalt ei õnnestunud hankida. *Mul oli väga ühte ravimit vaja. See nende vanaisa ja üks nende tütardest oli meditsiinitöötaja, ja ma ütlesin, näete, retsept on siin, aga kusaigilt seda rohtu ei saa. Ja parajasti läks üks neist Moskvasse ja ta viis selle retsepti kaasa ja tules tõi selle rohu Moskvast. Mul oli kangesti seda vaja, sest siit Eestist seda ei saanud.* (Int 41) Sageli mainitud kaubaartikliks oli kohv, mida teatud ajal oli siinsest kaubandusvõrgust raske leida. Aga vahel toodi ka suuri asju, näiteks mainis Endel, et nad tellisid Moskvast tsentrifuugi. (Int 41) Sõltus suuresti inimeste sisetundest, mida nad sobivaks pidasid, kui palju nad teisi tülitada tahtsid. Paistab, et hädavajalikke asju nagu ravimid, oli kergem küsida.

Juba iseenesest oli hea, kui oli, kelle poole vajadusel pöörduda. *Paki saatmine oli väikene asi. Me poleks iial saanud neid raamatuid, mis [tütrel ülikoolis] vaja oli, mida nad kõik saatsid, lihtsalt niisugune defitsiit, kirjeldas üks pärnakas, rõhutades, et raha eest küll, aga nendega [st puhkajatega] sai arvestada ja seejuures ei jäänud niisugust paha tunnet.* (Int 6)

Asjade eest ei pruugitud tingimata tasuda, need võisid olla ka kingituseks. Lisaks tavalisele külakostile (šokolaadikarp, konjak, tee- või kohvipakk, lõunamaa fruktid, šampoon, suveniirid vms) töid pidevad suvitajad kingiks kallimaidki asju. Ei olnud kindlaid reegleid, kas üldse tuleb kingitusi tuua ja kui suur on sobilik kingitus. Mitu intervjueeritut rõhutas isegi kingitud kohvist rääkides, et nad arvestasid, et seegi on raha. Vene sotsioloog Alena Ledeneva, kes on uurinud mitteformaalset teenetemajandust Nõukogude Venemaal, on *blat'*i (tutvuse) fenomeni juures rõhutanud retsiprookusprintsii bi olulisust (Ledeneva 1998: 142–143). Pererahva ja puhkajate suhete kestmise seisukohalt oli tähtis, et mõlemad pooled oleksid rahul. Samas ei tasu üle tähtsustada nende suhete instrumentaalset aspekti. Teeneid ei osutatud mitte ainult selleks, et midagi vastu saada, vaid ka soovist häid tuttavaid aidata.

Aja jooksul ööbimiskohtade hinnad tõusid, kuid püsiklientide puhul oli raske hinda tõsta. Paar intervjueeritut rääkis, et puhkajatest said nii head tuttavad, et neilt raha enam ei võetudki. (Int 18) Mõned majutajad on teadlikult vältinud liiga lähedaseks saamist, et sissetulekut mitte kaotada. Nii mainis Eevi: *Me ei tahtnud nii väga isiklikuks minna, sest meid ikkagi huvitas see, et me raha saame.* (Int 6) Kreeka Skyrose saare turismimajandust uurinud Cornélia Zarkia on kirjeldanud, kuidas seal ei olnud turismi algfaasis raha küsimine korteri ja kstituse eest sugugi loomulik. Alles aja jooksul asendus traditsiooniline külalislahkus raha eest pakutava teenusega

ning külalistest said kliendid (Zarkia 1996: 163–165). Pärnus võis täheldada vastupidist tendentsi, kus võõrastest said pigem külalised.

Kuid võimalikku kaotust sissetulekutes kompenseeris muu. Maimu rääkis: *Kas see sissetulek oligi enam see esimene, juba oli see tutvus ja see suhe, see oli juba rohkem. Tõesti sissetulek oli väike, nii närune. Hea, et selle koristamise, oma kitsamale tõmbamise eest sai midagi, aga see enam ei olnud see. Mina tunnetasin viimasel ajal küll niiviisi. Täitsa hea oli teda oodata nõnda, täitsa hea, et ta tuli.* (Int 14)

Kontaktid ja konfliktid

Kuigi ajutiselt väljaüritaval pinnal pidi eeskirjade kohaselt valitsema *võõrastemaja kord*, oli kodumajutus midagi muud kui võõrastemaja. Mõnel pool lubati puhkajatel elada peaaegu nagu omas kodus, teisel oli nende kasutuses tuba veekeetmisvõimalusega. Samas oli head puhkajad need, kes oskasid ka pererahvaga arvestada, kes olid *arusaajad ja tõmbusid tagasi, kui arvasid, et neid ei olnud vaja.* (Int 40) Eha kurtis: *Lõpuks tüütasid nad mind ära ka, olid väga jutukad. Ma oleksin tahtnud, et nad oleksid olnud rohkem omaette. Nad oleksid võinud olla seal toas, aga nad tulid sinna meie ellu, pugesid nagu väga sisse. Noored [teine suvitajatepaar] meeldisid mulle selle pärast palju rohkem.* (Int 8) Selline võis olla puhkajate arusaam viisakusest ja seltskondlikkusest, mida eestlane pealetükkivuseks pidas. Seevastu hommikuses vahetuses tööl käinud Vaiki kirjeldas, kuidas puhkajad kandsid hoolt, et tema koju tulekul seal täielik vaikus valitseks. Kui ühes kohas elas korraga rohkem puhkajaid, siis oli oluline, et nad ka omavahel kokku sobiksid. See rääkis ühest ringkonnast tulevate puhkajate kasuks. *Niisugust asjagi juhtus, kui nüüd ühed olid juudid ja teised olid venelased, siis nad omavahel käisid ringiga mööda, nentis Helene Papli tänavalt.* (Int 5)

Olulise märksõnana käis majutajate intervjuudest läbi usaldus, arvatavasti oli see oluline ka puhkajatele, vaevalt neilegi meeldis, kui pidevalt nende järele luurati. Aususe ja usalduse küsimused aktualiseeris eriti üleminekuaja ebaturvaline õhustik. Eevi rõhutas, et nõukogude ajal ei pidanud asju suvitajate eest ära panema, midagi ei puutunud. *Vaat niisugune oli tookord elu. Ma ei tea, praegusel ajal ma küll ei julgeks võtta. Aga vene ajal, kui juba keegi tuttav teadis, et see on niisugune perekond sealt Moskvast või Leningradist ...* (Int 6)

Vast kõige keerulisem oli kõõgi jagamine, eriti siis, kui oli rohkem puhkajaid. Pererahvas puhkajatele süüa ei teinud, kuigi juhtus, et vahel pakuti vastastikku toitu.²¹ Tavaliselt valmistasid puhkajad kodus hommiku- ja õhtueine, kuid lõunat sõid väljas. Samas ei olnud puhkajate seas vähe ka neid, kes tervislikel või muudel põhjustel järgisid väga kindlat menüüd ja soovisid kõik söögikorrad ise valmistada. Pealegi langes suvitushooaja sisse hoidiste tegemise aeg, kusjuures paljud puhkajadki olevat armastanud siit talveks seeni ja marju varuda. Üksinda elavaid häiris see vähem, kuid pereinimesi võis tõsiselt segama hakata, kui puhkajad liiga aktiivselt kõõgis toimetasid. Näiteks proua Helve ütles, et leppis kohe puhkajatega kokku, et nad teevad ainult hommiku- ja õhtusöögi, et vähem segaks. Kui nad sellega nõus olid, siis nad said seal puhata. (Int 15) Rita jutustas: *Nad said ilusasti*

[21] Erandlikult on puhkajatele söögi tegemist kirjeldanud Helene. (Int 5)

omavahel toime, kui välja arvata, et Leningradi ja Moskva puhkajad ei klappinud omavahel kokku kuidagi viisi. [---] Ükskord kaks vanemat mammit köögis meil läksid kokku, peaaegu et kätt pidi. Ja siis Leningradi naine ütleb Moskva naisele, et: „Nu što eta Maskva, balsšaja russkaja derevnja!” Ma mõtlesin, no kuidas ta niiviisi ütleb, pealinnas elab inimene! Aga üldiselt nad said hakkama omavahel, leppisid kokku, et mina teen siis, nii et ei olnud probleeme sellega. (Int 31)

Eduka koos elamise aluseks oli teatud reeglite järgimine. Näiteks võidi kokku leppida, kas tohib külalisi kutsuda, kas ja millal kööki kasutatakse. Kuid oma osa etendasid ka vaikimisi eeldatud käitumismõõtmised. Arusaamatuste või ebaklapi puhul püüdis pererahvas otsest konfliktist vältida. Suvitajate väljatõstmist mainis vaid üks intervjuueritu, kes julgusid väljakäigu poti peal käinud üürilise pikema jututa ära ajas ja edaspidi kõigile öömajalistele selgitas, kuidas tema pool väljakäiku kasutada tuleb. (Int 7) Pigem keelduti puhkajatele, kelle käitumine ei meeldinud, järgmisel aastal korterit üürimast. Seejuures ei toodud välja tegelikku põhjust, tavaliselt öeldi, et ruumid on juba kinni.

Millest puhkajatega probleeme tekkis? Näiteks võis põhjuseks olla vesi, mida vanades majades ei voolanud piiramatult nagu kõigi mugavustega korterites. Maimu kirjeldas lahkeli kahe leningradlannaga: *Nemad olid sellised, kes harjunud veega, mis tuleb lõputult. Mina seletan neile ära. Nemad, kaks vana naist, pesevad lõputult sõrmi.* (Int 14) Pererahvas ei saanud aru, kuidas suvitajad ei mõista vee säästliku kasutamise vajadust, nood omakorda arvasid, et pererahvas ajab nendega kiusu. Perenaist võis häirida, kui puhkajad jalanõudega tubades trambivad, pahameele osaks võis saada puhkajate komme aknad nii pärani hoida, et kardinad õues lehvivad, või märgi asju aknakreemooni külge riputada. (Int 9) Suuremaid ebameeldivusi mainiti väga harva, rohkem viidati ebamääraselt teiste majutajate väidetavatele probleemidele. *Mulle ei juhtunud, aga mõnedel olid väga kapriissed ja igasugu pahandusi juhtus, aga ikka võtsid selle lisasissetuleku pärast, jutustas Aino.* (Int 13)

Samas ideoloogilisi vastuolusid puhkajatega mainiti intervjuudes vaid erandlikult. Vaiki rääkis, kuidas ta oma suvitajaga, kes tema sõnul oli *maru kommunist*, vaidles: *Oih, meil oli pahandust siin palju, me läksime vahest nii tülli. Ma ei osanud ju hästi vene keelt, aga vähemalt kord nädalas me nagistasime, vanaproua tuli vahele, et lähete käsitsi kokku.* (Int 30). Kuid tüüpilisem oli olukord, kus ei laskutud vaidlustesse, *sest paljusid asju ei olnudki nendele võimalik selgeks teha.* (Int 31)

Suvitajate majutamisel puututi kokku erinevate rahvuste ja kultuuridega. See andis võimaluse ka oma kultuuri teise pilguga vaadata. Kultuurierinevused võisid ilmneda juba esimesel kokkupuutel. Näiteks Selma rääkis, kuidas Armeenias tulnud puhkajad ei suutnud aktsepteerida, et just perenaist nendega majutustingimused kokku lepid ja soovisid tingimata peremehega suhelda. Väga paljud intervjuueritud kirjeldasid puhkajate söömistavasid ja võrdlesid neid eestlaste omadega. Mitmed märkisid, et puhkajad pöörasid söömisele väga suurt tähelepanu, *nagu meil ei pandaks tavaliselt, ning toitusid tervislikult.* Eestlastel on ju kombeks olnud toidu arvelt säästa (Piiri 2006: 51). Silma torkas mitte ainult üldteada tee joomise harjumus, vaid ka puhkajate komme erinevalt eestlastest ohtralt salateid tarvitada ja üldse mitmekesiselt toituda. Mõnikord õpetati üksteisele ka erinevate toitumise tegemist. *Nemad [grusiinid] andsid ikka täieliku kooli, kuidas liha küpsetada. Mees teeb siia maani*

kõige parema šašlõki kõikidest teistest, sest tõesti on pikaajaline kogemus ja väga hea õpetamine külge hakanud. (Int 31) Pärnakatel oli võimalik uhkustada oma piimatoodetega, mida puhkajad väga kõrgelt hindasid, vahel ütlesid kohalikud naljaga pooleks, et eelkõige nende pärast nad Pärnus suvitasidki.

Paljudel majutajatel kujunes oma (stereotüüpne) arvamus eri paikadest pärit inimestest ja erinevatest rahvustest, nende käitumisest ja väärtushinnangutest. Nende kirjeldustest kumasid läbi ka oma ideaalid, näiteks pereväärtused ja põlvkondadevahelised tugevad sidemed ning hariduse väärtustamine, mida rõhutati juutide puhul. Näiteks Asta jutustas: *Panin tähele ja mõnikord mõtlesin, meie lapsed panid muudkui plärradi-plärradi ratastega edasi-tagasi, juudi laps käis vanaema käekõrval, tal oli male käes või kas tal oli inglise keele õpik või midagi. Nad olid alati teatud määral tegevuses, neid ikka õpetati, hoiti puhkuse aeg ikka nagu kasulikus joones. Meil peaasi, et vabadsus oli.* (Int 19) Jutustaja nagu ka paljude teiste eestlaste arusaama kohaselt andis puhkusele õige väärtuse alles selle ühildamine kasutoovaga. Aino rääkis: *Teisest rahvusest, ma ei ütle ainult venelased, mul oli palju ka teistest rahvustest, olid palju südamlikumad kui eestlased. Eesti rahvas on külm rahvas. Aga venelane on väga südamlik rahvas. Ta annab oma hingelt kõik ära.* (Int 13) Tähelepanuväärselt mainiti mitmeski intervjuus, et mujalt tulnud puhkajaid (*juute*) eelistati eestlastele. (Int 6) Näiteks juba mainitud Skyrose saarel peeti mandri-kreeklassi paremateks klientideks kui välismaalasi (Zarkia 1996: 165–166).

Pärnu nõukogudeaegsed suvekülalised

Pärnu pakkus teistsugust puhkust kui Musta mere äärsed kuurordid. Kõrvetava päikese janunejad eelistasid Sotšit või Jaltat. Kaugemalt tõmbas Pärnusse neid, kes hindasid mõõdukat merelist kliimat, kvaliteetset toitu, head teenindust ja rahulikku olemist. Tõendiks suhteliselt kvaliteetsele teenindusele oli asjaolu, et 1964. aastal välja kuulutatud üleliidulisel sotsialistlikul võistlusel puhkajate ja ravialuste eeskujulikuks teenindamiseks pälvis ainsa kaubandusorganisatsioonina Nõukogude Liidus tunnustuse Pärnu Kaubandusvalitsus (Kask 2009: 92). Päikesepaistelisel päeval oli Pärnugi plaaz päikesekummardajaid täis, kuid siiski ei olnud siin nii massiliselt nooremat meelelahutust otsivat rahvast. Pärnus oli palju perega puhkama tulnud inimesi, rohkesti vanavanemaid lastelastega ja üldse vanemat rahvast, kellele paistis sinne kliima sobivat. Palju sarnast publikut oli ka Haapsalus ning sisemaises Elvas.

Nõukogude ajal kinnistus Eestile, Lätile ja Leedule nimetus Nõukogude Lääs. Jelena Zubkova märgib, et rannapuhkust Riias (ehk täpsemalt Jurmalas) võrreldi välisreisiga (Zubkova 2009: 7–8). Sama kehtis ka Pärnu kohta, ent Pärnu üldine atmosfäär ja suvitajaskonna koosseis erinesid naabruses asuvast Jurmalast. Siin ei olnud hiiglaslikke puhkekodusid. Pärnus oli vähem sanatooriume ja need olid ka väiksemad, võrreldes Läti ja Leedu populaarsete kuurortide Jurmala või Druskininkaiga (Henningsen 1994: 218). Pärnu säilitas suhteliselt hubase kuurortlinna miljöö ka nõukogude võimu tingimustes. Kuigi pärnakatele võis tunduda, et suvine koor-

Foto 4. 1960. aastateks oli Pärnust kujunenud üleliiduliselt hästi tuntud kuurort. Puhkajad Rannahoone esisel peesitamas.

Foto Viktor Salmre. ERM Fk 2644:5307

mus on Pärnule liiga suur, oli Pärnus puhkajaid kohalikega võrreldes vähem kui eelmainitud kohtades.

Kuna Pärnus armastasid suve veeta silmapaistvad kultuuritegelased nagu David Oistrakh ja David Samoilov, omandas linn Peterburi ja Moskva intellektuaalsel maastikul „loomingulise“ koha maine. See tõmbas siia kindlailmelist publikut. Pärnu oli väga populaarne Moskva ja Leningradi loomingulise intelligentsi hulgas – siin kohtas heliloojaid, muusikud, kirjanikke. Pärnusse sõitis puhkama palju kõrgkoolide õppejõude ja uurimisinstituutide töötajaid, arste, insenere ja õpetajaid. See kajastus selgelt intervjuudes, kus pärnakad korduvalt rõhutasid, millised intelligentsed ja haritud inimesed siin peatusid. Kõrgeltharitud ja eesti kultuuri austavad puhkajad tõstsid ka majutajate enesehinnangut. *Mul ei ole ühtegi lihttöölist siin olnud, ikka on väga kõrgeltharitud inimesed olnud. Nad on minuga rahul olnud, rääkis Maie. (Int 32)*

Puhkajate kohalolu rikastas Pärnu linna kultuurielu. Siin korraldati klassikalise muusika kontserte, millel esinesid ka linnas puhkavad kuulsused. Ühe moskvalase jutu järgi kuulis ta Pärnus soliste, kelle kontserdile Moskvast ta isegi ei oleks unistanud pääseda (ERM KV 980: 111–112). Intervjuudest nähtub, et majutajad võisid kogeda rikastavat õhkkonda ka kodus. *Teie ei kujuta ette noor inimene, kui intelligentsed nad olid, jutustas Eevi. Kui võrrelda, millised on praegu soomlased ja millised olid juudid tol ajal, siis on see nagu öö ja päev. Nendega oli väga tore suhelda. Me elasime, neli inimest peres, ämm ainult ootas seda aega, et nad tuleksid. [Miks?] Lihtsalt suhtlemise pärast. Nad olid väga intelligentsed – ega see pööbel ei tulnud, ja väga meeldivad inimesed. (Int 6)*

Loomulikult oli ka teistsuguseid puhkajaid, kuid suvitusmaastikul domineerisid ja majutajatele sööbisid mällu esmajoones need.

Kodudes peatuvaid suvitajaid, grupituriste ja sanatooriumikülastajaid kujutatakse intervjuudes erinevalt. Siia organiseeritud turismireisile tulnud inimeste päritolugeograafia oli laiem ning nende sotsiaalne koosseis teistsugune kui suvitajatel. Nende seas oli palju rohkem maakohtadest inimesi kui siia oma käel tulnud puhkajate seas, seevastu perekonniti tulijaid ja päris vanu inimesi oli vähem. Kui puhkajate puhul räägiti poodide külastamisest ja asjade ostmisest üsna neutraalselt kui puhkusega kaasnevast tegevusest, siis turistide puhul esitati ostusoovi halvustavalt lausa siiasõidu põhjusena. Ostukirg torkas kohalikele silma ka sanatooriumide ravialuste juures. Marta jutustas: *Sanatooriumipuhkajad olid jälle need, kes käisid riideid ostmas kogu aeg. Nemad tulid Venemaalt igalt poolt, nimekiri kaasas. „Kas teil on? Järsku leti all ikka on?“ Moskva ja Leningrad olid varustatud, aga nemad tulid igalt poolt, polnud kultuuri näinudki. Said tuusiku vabalt, Isamaasõja invaliidid ja siis nemad siin kosusid ja ostsid kokku. Seal ei olnud neil neid riideid.* (Int 19) Leelo kirjeldas, kuidas *kärumees müüs hommikuti sanatooriumi „Sõprus“ ees pappkaste, kuhu sanatooriumikülastajad saaksid hangitud kraami pakkida. Sanatooriumitubades olnud lausa kastide virnad, mis ootasid teele saatmist.* (Int 27) *Igast maakolkast ja urkast tuusikuga sanatooriumisse sõitnud eristusid ka riietuselt suvitajatest, kelle puhul märgitakse pigem head riietumisstiili.* (Int 40) Viimaste puhul rõhutati korduvalt, et nad ei joonud, kuid grupituristide puhul oli olukord teistsugune.

Nüüd on soomlased meil, no on vaks vahet

Seoses Eesti taasiseseisvumise ja ühiskonnas aset leidnud protsessidega, toimus 1990. aastate algul suur murrang ka Pärnu suvituselus, mis kajastub värvikalt intervjuudes. Kirjeldatakse, kuidas mõned puhkajad pärast putši 1991. aastal siit kiire korras lahkusid. (Int 14) Kuigi tasapisi hakkas Pärnusse taas tulema puhkajaid ka Venemaalt, siis Nõukogude Liidust pärit ravialuste ja puhkajate asemele astusid järgnevatel aastatel valdavalt soomlased.²² Pärnakate juures kodudes peatusid nad vähe, eelistades pansionaate või hoopis suvekorterite ostmist, mida sageli kaasmaalastele edasi üüriti. Esmajoones said neist aga Pärnu sanatooriumide uued ja põhilised kliendid. Piret nentis: *Nad saavad vabalt sisse meie endistesse raviasutustesse ja see neid väga rahuldab, et nad saavad siin ravi ja pealekauba kõik odavalt turult kaasa osta riideid. Ja nemad ei pürgi praegu üldse korteritesse tulema.* (Int 9)

Linna uued suvekülalised pälvisid intervjuudes ohtralt kriitikat. Võrreldes neid endiste puhkajatega, märkis Eevi: *Need, kes nõukogude ajal siia tulid, ei olnud mingisugune proletariaat, vaid nad olid kõik väga haritud ja intelligentsed inimesed. Aga soomlastega on vastupidi, siia tuleb põöbel. Siin on väga odav elu.* (Int 6) Sarnaselt nentis Rita, et nüüd tuleb Pärnusse mitte intelligents, *vaid alla keskmise kiht, kes tahab odavalt muidu saada, tuleb siia, lööb rinna ette – tema on suur ja vägev kapitalist ikkagi, meie pole mitte*

[22] 1990. aastate lõpul külastas Pärnut aastas hinnanguliselt 90 tuhat välituristi, neist umbes 50 tuhat olid soomlased, 7200 rootslased, 4500 venelased ja 2700 ameeriklased (Worthington 2003: 382).

midagi. Ja saavad siin lollusi teha ja odavalt ära laristada. (Int 41) Virve väitis, et inimesi häirib soomlaste selline bravuurne käitumine, nentides, et sai neid venelasi kirutud, aga nad olid ikka väga viisakad ja austasid meie kultuuri. (Int 18) Maie seletas: Vene suvitaja ei olnud nii nõudlik, kui on praegu soomlane. Soomlane tuleb ... ma ei või rääkidagi, tuleb pasandab kõik täis ja nõuab, et sa küüriksid ja hariksid teda, ja ta ei austa üldse sind. Aga venelane, ta ei tulnud kunagi kingaga tупpa, kõik kingad olid meil ilusti koridoris. Vähemalt minu suvitajad olid küll kõik väga puhtad ja viisakad inimesed. Ei olnud kunagi purjus nad, mitte kunagi. Erinevalt nõukogudeaegsetest puhkajatest oli Pärnut külastavatel soomlastel ainult üks dringitamine ja joomine. (Int 32) Mitu intervjuueeritud nentis, et Leningradi või Moskva inimesi võtaksid nad edaspidigi, aga soomlasi mitte.

Intervjuueeritud pärnakate jutust kumas läbi kahjutunne, et Pärnu on mõneti eksklusiivsest puhkusekohast langenud odava turismisihtkoha rolli. Sellele lisandus teatav kadedus, et sanatooriumiravi on enamikule eestlastest raskemini kättesaadav kui soomlastele.

Rääkides nõukogudeaegsetest suvitajatest, rõhutati, et nad käisid siin puhkamas ja oskasid seda teha. (Int 6) Mida ei räägitud uute suvekülaliste kohta. Nii tajus Malle: *nüüd tulevad need inimesed, kes tahavad rөөkida, lõhkuda, māratseda. Nii et hoopis-hoopis teisel eesmärgil tullakse. Nüüd ei tulda üldse puhkama, nüüd ei tulda nautima kultuuri või loodushäili või randa. Tullakse lihtsalt ennast välja elama siin, kus ta on võõras ja kus kontrolli peal ei ole. See ei ole hukkamõist, vaid see on lihtsalt konstateering. (Int 34) Kuigi Malle kedagi hukka ei mõistnud, eristas neid uusi turiste, kelle hulka kuulus ka palju eestlasi, endistest siiski tunnustatud puhkuse-eesmärgi puudumine.*

Üsna üldiselt nenditi, et nõukogude ajal olid inimesed elamispinna suhtes vähem nõudlikud kui praegu (Int 24). 1990. aastate algul oli Eestis puhkenud kodukujundusbuum, mille üheks eesmärgiks oli püüda jõuda igas mõttes Euroopa tasemele (Kannike 2002: 15). Mitmetest intervjuudest ilmneb tunnetus, et oma tingimusi ei peeta uute turistide majutamiseks piisavalt heaks. Piret rääkis: *Meie vanad paneelmajad on nüüdseks vananenud. Kui ta näeb meie koledaid trepikodasid, ta ei tahagi üldse nendest sisse astuda. See on kohe kindel. Ennem kui meil muutub, kui meil lääne korteriühistud tekivad ja me püüame. Vene inimesel oli see tähtis, et tuba oleks mugav. Temal ei ole oma elamise juures ka see tähtis, mis on väljapool ust. Aga tuba on tal piinlikult korras. Aga soomlane, kui ta tuleb majja sisse, tema tahaks, et oleks kohe ilus. Peaks muutuma midagi nendes majades. Me peame palju muutma nendes majades. Siin ilmneb teatud paradoks, ühelt poolt ei hinnata uusi suvitajaid inimestena nii kõrgelt kui nõukogudeaegseid puhkajaid, samas tunnistatakse, et sellised tingimused nagu varem olid, ei ole nende jaoks piisavalt head.²³*

Lõpetuseks

Suvitajate majutamine oli nõukogude ajal paljudele pärnakatele oluline sissetulekuallikas. Osadele oli see hädapärase toimetuleku küsimus, teised kompisid süsteemi poolt lubatu piire ja tegid sellest endale märkimisväärse tuluallika. Olukorras,

[23] Siia võib tuua võrdluse Sigrid Rausingu uurimusest 1990. aastate esimese poole Noarootsist, kus ilmneb eestlaste sarnane kahetine suhtumine rootslastesse (Rausing 2004).

kus riiklik sektor ei suutnud massiturismi tingimustes suureneva puhkajate hulga majutamiseks toime tulla, leppisid võimud eraviisilise tegevusega selles vallas ja lõid majutusturu kontrollimiseks ja reguleerimiseks korteribüroo. Paraku jäi selle tähtsus piiratuks, kuna väga suurt osa etendasid sotsiaalsed võrgustikud.

Hooajalise majutuse pakkumine oli osa nõukogudeaegsetest toimetulekustrateegiast. Vaikust ja rahu ning privaatsust peetakse eestlaste seas väga olulisteks väärtusteks. Ei saa öelda, et majutajad ei hoolinud privaatsusest, kuna lasid võõrad oma koju, kuid lisasissetuleku nimel võidi ennast ajutiselt piirata. Meelepärase kodu nimel mindi kompromissile avaliku ruumiga, samas püüti teatud reeglite kehtestamisega siiski tagada pere privaatsus. Suvitajate näol omandati ka uusi tutvusi, mis aitasid defitsiidimajanduse tingimustes toime tulla.

Intervjuudest tõusis esile vastastikuse tasakaalu printsiip kultuuridevahelises kommunikatsioonis. Majutusteenuse pakkumine kaugemalt tulnud inimestele avas võimaluse ka oma rahvust ja kultuuri kõrvalt vaadata ning võrrelda. Kokkupuude erinevate inimeste ja kultuuridega rikastas linna ja avardas linlaste silmaringi. Intelligentsed ja haritud ning kohalikku kultuuri austavad puhkajad tõstsid ka neid majutanud inimeste enesehinnangut. Vello arvas: *Kogu Pärnu elanikkonna mõtlemine oli tänu sellele muutunud, võrreldes teiste linnadega, kus ei ole nii palju ... See vastuvõtlikkus ja kontaktivõime võõra rahva esindajatega, pisut ka ärimehelikkus, et puhkajate pealt saaks teenida. Tänu sellele suhtlemisvõime ja kõik muu, mis sellega kaasnes. Üks suhtlemisvõime näitajatest on see, et oma majja võtta võõraid inimesi. Jälle eestlasele mitteomane nähtus. Minu maja on minu kindlus! Väikelinnad olid ju kõik sellised. Aga Pärnu nüüd mitte. (Int 21)*

1990. aastatel linna külastajaskond muutus. Kui nõukogudeaegseid suvitajaid kirjeldati intervjuudes reeglina positiivses toonis, siis uute suvitajate suhtes oldi küllaltki kriitilised. Tunnetati küll nende vajalikkust linna majandusliku arengu seisukohalt, kuid tajuti, et Pärnu on endisest kõrgelt hinnatud puhkusekohast muutunud odavaks turismisihkkohaks.

Allikad

Intervjuud, tehtud Pärnus aastatel 1997–1999. Kõitmata materjal ERMi valduses.

ERM KV 980. Vastused ERMi küsimuslehele nr 208 *Suویتamine*. Eesti Rahva Muuseumi Korrespondentide Vastuste Arhiiv.

Kirjandus

Boissevain, Jeremy 1996. Introduction. – Jeremy Boissevain (ed.). *Coping with Tourists. European Reactions to Mass Tourism*. Providence, RI; Oxford: Berghahn Books, 1–26.

Eesti 1988 = *Eesti NSV rahvamajandus 1987. aastal. Statistika aastaraamat*. 1988. Tallinn: Eesti Raamat.

Eesti 1991 = *Eesti statistika aastaraamat 1990. 1991*. Tallinn: Olion.

- Henningsen, Monika 1994. *Der Freizeit- und Fremdenverkehr in der (ehemaligen) Sowjetunion unter besonderer Berücksichtigung des Baltischen Raums*. Frankfurt am Main [etc.]: Peter Lang.
- Järs, Anu 2009. Suvitusele ja rannakultuur nõukogude ajal. – Tiit Kask, Aldur Vunk (koost). *Reis [nõukogude] läände. Kuurortlinn Pärnu 1940–88. Artiklite kogumik. Journey to the [Soviet] West. Resort town of Pärnu during 1940–88. Collection of articles*. Pärnu: Pärnu Linnavalitsus, 109–119.
- Kannike, Anu 2002. *Kodukujundus kui kultuuriloomine. Etnoloogiline Tartu-uurimus*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.
- Kask, Tiit 2009. Pärnu kuurort 1956–88. – Tiit Kask, Aldur Vunk (koost). *Reis [nõukogude] läände. Kuurortlinn Pärnu 1940–88. Artiklite kogumik. Journey to the [Soviet] West. Resort town of Pärnu during 1940–88. Collection of articles*. Pärnu: Pärnu Linnavalitsus, 89–106.
- Kask, Tiit, Aldur Vunk (koost) 2009. *Reis [nõukogude] läände. Kuurortlinn Pärnu 1940–88. Artiklite kogumik. Journey to the [Soviet] West. Resort town of Pärnu during 1940–88. Collection of articles*. Pärnu: Pärnu Linnavalitsus.
- Koenker, Diane P. 2009. Whose Right to Rest? Contesting the Family Vacation in the Postwar Soviet Union. – *Comparative Studies in Society and History*. Vol. 51, No. 2: 401–425.
- Laurik, Inge, Katrin Martsik (koost) 2004. *Päikesereis. Alvar Aalto ja Pärnu supelasutuse konkurssid. Aurinkomatka. Alvar Aalto ja Pärnun kylpylän arkkitehtuurikilpailut*. Pärnu: Pärnu Muuseum; Alvar Aalto museo.
- Ledeneva, Alena V. 1998. *Russia's Economy of Favours: Blat, Networking, and Informal Exchange*. Cambridge and New York: Cambridge University Press.
- Noack, Christian 2006. Coping with the Tourist. Planned and 'Wild' Mass Tourism on the Soviet Black Sea Coast. – Anne E. Gorsuch, Diane P. Koenker (eds.). *Turizm. The Russian and East European Tourist under Capitalism and Socialism*. Ithaca: Cornell University Press, 281–304.
- Piiri, Reet 2006. *See varumise harjumus – toidukultuurist Nõukogude Eestis*. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLIX*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 49–90.
- Raik, Ants 1958. *Pärnu kuurort (1838–1958)*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Rausing, Sigrid 2004. *History, Memory, and Identity in Post-Soviet Estonia. The End of a Collective Farm*. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Rei, Kersti 1988. Pärnu kui kaasaegne tööstus- ja kuurortlinn. – Endel Veinpalu, Liidia Veinpalu (koost). *Pärnu kuurort 150*. Tallinn: Valgus, 3–15.
- Ruusmann, Reet 2006. Defitsiit kui osa nõukogudeaegsest argielust Eesti NSV-s. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLIX*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 125–156.
- Worthington, Barry 2003. Change in an Estonian Resort. Contrasting Development Contexts. – *Annals of Tourism Research*. Vol. 30, No. 2: 369–385.
- Zarkia, Cornélia 1996. Philoxenia. Receiving Tourists – but not Guests – on a Greek Island. – Jeremy Boissevain (ed.). *Coping with Tourists. European Reactions to Mass Tourism*. Providence, RI; Oxford: Berghahn Books, 143–173.
- Zubkova, Jelena 2009. *Baltimaad ja Kreml 1940–1953*. Tallinn: Varrak.

Anu Järs on Eesti Rahva Muuseumi teadur-kuraator. Tema põhiline uurimisvaldkond on Eesti suvitusele ja rannakultuur. Eesti Rahva Muuseumi aastaraamatus on sellest varem ilmunud artiklid Meditsiinist, moraalist ja moest. Pilk supelriiete vanemale ajaloole (2003) ja Moodne supelrand. Pilk tänapäevase supelriietuse kujunemisele (2004).

Summary: Hosts and holidayers. Summer tourism in Soviet-era Pärnu as seen through the eyes of unofficial accommodation providers

Anu Järs

The article looks at daily life in the Estonian resort city of Pärnu from the 1960s to the 1980s from the perspective of people who provided lodging for people spending a holiday in Pärnu. The primary source material for the work is 45 thematic interviews conducted in the years 1997–1999 with Pärnu inhabitants who provided accommodations to holidayers during Soviet times.

Soviet-era Estonia summer holiday making is an area that has seen little research. Above all, research has dealt with institutional development of resorts; unorganized tourism has been relegated to the backdrop. The German historian Christian Noack has studied „wild” tourism at Russia’s Anapa resort on the Black Sea, comparing the experience between organized and „unorganised” tourism. Instead of tourists, I put local people in the focus. By viewing the operating principles of Soviet-era homestays, I try to make better sense of daily life in a mature socialist system, focusing on behaviour models in conditions of a deficit economy and shining light on hitherto unexplored aspects of the anthropology of tourism.

The infrastructure of Soviet tourism was very medicine-centred, stationary and capital-intensive. After Estonia was annexed by the USSR (1940) work was mounted to reshape the Pärnu resort according to Soviet principles. The former Rannahotell and pensions became accommodation units of sanatoria and the buildings were adapted for year-round use. But in parallel to its year-round health resort, Pärnu also became a popular summer holiday location. Over time the number of rooms in Pärnu’s accommodations establishments increased, but not by much. A large part of the people who came to Pärnu on holiday as independent travellers stayed in local homes.

Pärnu drew people who appreciated the temperate maritime climate, good food, good service and a peaceful environment. Pärnu preserved a relatively cosy resort town ambience even under Soviet rule – no gigantic holiday homes were built, even the sanatoria were not that large. As such cultural figures as David Oistrakh and David Samoilov liked to spend their summers in Pärnu, the town became very popular among the Moscow and St Petersburg creative intelligentsia. Many teachers and scholars from colleges and universities, doctors, engineers and schoolteachers travelled to Pärnu on holiday. This was reflected in the interviews, where the subjects repeatedly stressed how intelligent and educated were the people who stayed here. Naturally there were many different kinds of vacationers, but these were the ones who were dominant and became most indelible in the memories of the accommodations providers. The holiday makers, group tourists and sanatorium patients were portrayed differently in the interviews.

Providing accommodations to holiday makers was an important source of income for many Pärnu residents in the Soviet era. For some of them, it was a matter of subsistence, others tested the boundaries of the system and turned it into a noteworthy source of income for themselves. By renting out a triple room, one could earn

the equivalent of a second monthly wage; by renting multiple rooms, even more. In a situation where the state sector was not able to cope with the increasing number of tourists as mass tourism emerged, the authorities came to accept private activity in this sector and established an apartment office for inspecting and regulating the accommodations market (1964). But its importance remained limited as social networking played a very large role in finding tourists and accommodations.

Offering seasonal accommodations was one part of the coping strategies employed during the Soviet era. Peace and quiet and privacy are considered very important values for Estonians. It cannot be said that the accommodations providers did not care about their own privacy, but in the name of an additional income source, they made some compromises in this regard. The money they earned was added to the general household budget. Acquaintances were also struck up with the tourists, which helped families cope in the deficit economy conditions, as with better connections to Moscow and Leningrad, needed things could be ordered. Sometimes lodgers became such good friends that they were no longer charged for their stay.

Offering accommodations service to people from more distant places offered an opportunity to see their own identity and culture from a different angle and in comparison to that of other cultures. Contacts between different people and cultures enriched the city and broadened the horizons of the Pärnu inhabitants. Educated vacationers with an appreciation for the local culture increased the self-esteem of the people who provided them with lodging. It is noteworthy that a number of interviewees mentioned that vacationers from different locations abroad were preferred to Estonians.

In connection with Estonia regaining independence, the early 1990s saw major changes in connection with summer tourism in Pärnu. The patients and vacationers from the Soviet Union were primarily supplanted by Finns in the years that followed. They did not often stay in private homes, preferring to stay in boarding-houses or to buy summer apartments. Primarily, though, they became the new and main customer base for Pärnu's sanatoria. Whereas Soviet-era tourists were described in predominantly positive tones in interviews, there was more criticism levelled at new holidayers. In interviews, their necessity from the standpoint of the city's economic development was acknowledged but there was the realization that Pärnu has turned from a highly regarded holiday locale to a cheap tourist destination. The new tourists were distinguished from the former ones by the lack of a recognized purpose of their holiday. On one hand, the new vacationers were not as highly regarded as Soviet-era holidayers, yet it was acknowledged that the conditions such as they used to exist were no longer good enough for the new crowd.

Резюме: Владельцы жилья и отдыхающие. Летний отдых в Пярну в советское время глазами владельцев жилья

Ану Ярс

В статье описываются будни эстонского приморского курорта Пярну в 1960–1980 гг., и это рассматривается с точки зрения владельцев жилья. Основным источником информации работы послужили 45 тематических интервью, проведённых в 1997–99 гг. с пярнусцами, которые в советские годы сдавали своё жильё отдыхающим.

Жизнь отдыхающих с Эстонии в советский период мало изучена. В первую очередь исследовалось развитие организованного отдыха на курорте, отдых же «дикарём» задвинут совсем на задний план. Немецкий исследователь Кристьян Ноак изучал отдых «дикарём» на черноморском побережье России, в курорте Анапа, сравнивая опыт организованного и «дикого» туризма. Я же вместо отдыхающих концентрирую своё внимание на второй стороне – на владельцах жилья. Рассматривая принципы организации домашнего размещения в советский период, я стараюсь лучше понять будни развитого социализма, концентрируясь на узорах поведения в условиях экономического дефицита и освещая одновременно доселе не исследованные аспекты антропологии туризма.

Инфраструктура туризма советского периода была очень медицино-центричная, стационарная и капиталоемкая. После присоединения Эстонии к Советскому Союзу (1940) началось преобразование курорта Пярну по советским представлениям. Гостиница «Раннаотель» и пансионаты превратились в корпуса размещения санаториев, и здания были переоборудованы для круглогодичного использования. Однако, параллельно с круглогодичным санаторным курортом, Пярну вновь начал превращаться в популярное место летнего отдыха. Со временем количество койко-мест в Пярну возросло, однако незначительно. Большая часть приезжающих на летний отдых в Пярну отдыхающих снимало комнаты у местного населения.

Пярну прельщало тех, кто ценил умеренный морской климат, качественное питание, хорошее обслуживание и спокойное времяпрепровождение. Пярну удавалось сохранить довольно уютную курортную атмосферу и в советских условиях – здесь не возводились гигантские дома отдыха, а санатории не были особо крупными. Так как в Пярну любили проводить летний отдых известные деятели культуры, такие как Давид Ойстрах и Давид Самойлов, то Пярну превратился в очень популярное место отдыха в среде московской и петербургской творческой интеллигенции. В Пярну съезжались отдыхать многие преподаватели вузов, научные работники, врачи, инженеры и учителя. Это отражалось в интервью, в которых многократно подчёркивалось, насколько интеллигентные и образованные люди здесь останавливались. Естественно, были и другие отдыхающие, однако доминировали и запоминались владельцам жилья именно первые. Снимающие жильё отдыхающие, групповые туристы и лечащиеся в санаториях в интервью представлялись по-разному.

Размещение отдыхающих в советское время для многих пярнусцев было важным источником дохода. Для некоторых это было вынужденным для выживания, другие же прощупывали границы дозволенного и делали из этого значительный источник своего дохода. Сдавая комнату на троих, можно было заработать месячную зарплату, при нескольких же комнатах даже несколько зарплат. В условиях, когда государственный сектор был не в состоянии справиться с размещением таких масс отдыхающих, власти мирились с частным предпринимательством на этом поприще и создали бюро (1964) для контролирования и регулирования частного рынка жилья. К сожалению, их значимость была ограничена, так как очень большая часть отдыхающих находили своё жильё иначе, через социальные сети.

Сезонное предоставление жилья являлось одной из стратегий выживания советского периода. Тишину, покой и приватность эстонцы ценят очень высоко. Нельзя сказать, что сдававшие своё жильё были равнодушны к приватности, однако ради дополнительного дохода можно было и поступиться своим покоем и в какой-то степени ограничить себя немного. Заработанные таким образом деньги шли на пополнение общего семейного бюджета. Ради семьи и дома шли на компромисс, при этом старались всё же обеспечить семье приватность. В лице отдыхающих приобретали знакомства, которые при дефицитной экономике помогали справляться с проблемами, так как из Москвы и Ленинграда, имеющих лучшее снабжение, можно было что-то заказать. Иногда отдыхающие превращались в таких друзей, что с них уже и денег не брали.

Предоставление услуг по размещению людям, приезжающим издалека, открывало возможность взглянуть на себя и свою культуру со стороны и сравнить. Соприкосновение с разными людьми и культурами обогащало город и расширяло кругозор горожан. Образованные и уважающие местную культуру отдыхающие поднимали и самооценку принимающих их людей. Во многих интервью подчёркивалось, что приезжающих издалека отдыхающих предпочитали эстонцам.

В связи с восстановлением независимости Эстонии и в связи с происходящими в обществе процессами, в начале 1990-х в проведении летнего отдыха в Пярну произошли существенные перемены. Вместо отдыхающих в госсекторе и «дикарём» из Советского Союза стали прибывать в основном финны. В домах пярнусцев они останавливались редко, предпочитая пансионаты и даже покупку квартир для летнего отдыха. В первую очередь они стали новыми и основными клиентами пярнуских санаториев. Если отдыхающих советского периода интервьюируемые описывали в основном в положительных тонах, то по отношению к новым отдыхающим интервьюируемые были довольно критичны. Ощущалась необходимость в них с точки зрения развития экономики города, однако констатировалось, что Пярну из ранее высоко ценимого превратилось в дешёвое место отдыха. Новых отдыхающих характеризует и отсутствие признанной цели приезда – отдыха. С одной стороны, новых отдыхающих не оценивали столь высоко, как отдыхающих советского периода, при этом признавали, что для них отдых в таких условиях как раньше сейчас не был бы достаточно хорошим.